

УДК 346.91

DOI: 10.33663/1563-3349-2019-86-145

С. В. МАСЛОВСЬКИЙ

ЮРИСДИКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Із прийняттям нової редакції Господарського процесуального кодексу України суб'єктна юрисдикція у господарських справах втратила будь-який зміст і нині існує лише предметна юрисдикція, тобто належність спору до підвідомчості господарського суду визначає виключно зміст спірних правовідносин. Наведені обставини свідчать про актуальність дослідження юрисдикції господарського суду першої інстанції, особливо в контексті законодавчих змін.

Автор доходить висновку, що до видів юрисдикції слід віднести: суб'єктну юрисдикцію, яка визначає сторін спору; предметну юрисдикцію, яка вказує на характер спірних правовідносин; інстанційну юрисдикцію, яка визначає суд якого рівня буде вирішувати спір; територіальну юрисдикцію, яка передбачає утворення округів, у межах яких здійснюють правосуддя місцеві та апеляційні суди. Територіальну юрисдикцію можна поділити на три види: 1) загальну, за якою позов пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідача; 2) альтернативну, відповідно до якої право вибору між господарськими судами, яким підсудна справа, належить позивачу; 3) виключну, коли господарський спір вирішується конкретним судом. Для розмежування юрисдикції між судовими спеціалізаціями вирішального значення набуває предметний критерій.

Ключові слова: господарське судочинство, господарський процес, юрисдикція, господарський суд, суд першої інстанції.

Maslovskiy Serhii. Jurisdiction of the economic court of first instance

The article is devoted to the study of the jurisdiction of the economic court of first instance.

With the adoption of the new version of the Economic Procedure Code of Ukraine, the subjective jurisdiction in economic matters has lost any meaning, and to date there is only substantive jurisdiction, that is, the ownership of the dispute under the jurisdiction of the economic court determines only the content of the disputed legal relations. The above circumstances testify to the relevance of the study of the jurisdiction of the economic court of first instance, especially in the context of legislative changes.

The author concludes that the types of jurisdiction include: subjective jurisdiction that determines the parties to the dispute; substantive jurisdiction indicating the nature of the disputed legal relationship; the jurisdiction of the court which

determines which court will decide the dispute; territorial jurisdiction, which provides for the formation of districts within which the local and appellate courts administer justice. Territorial jurisdiction can be divided into three types: 1) the general, in which the claim is brought in the economic court at the location or place of residence of the defendant; 2) an alternative, according to which the right of choice between the commercial courts to which the case is vested belongs to the plaintiff; 3) exceptional, when the economic dispute is resolved by a specific court. To distinguish jurisdiction between judicial specializations, a substantive criterion becomes crucial.

Key words: *economic litigation, economic process, jurisdiction, economic court, court of first instance.*

Прийняття нової редакції Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) значно розширило коло спорів, які вирішуються господарськими судами загалом та судами першої інстанції зокрема. Для господарських судів, як і для їх попередників – арбітражних судів, характерною була суб'єктна юрисдикція, тобто учасниками господарської справи могли бути лише юридичні особи або фізичні особи – підприємці. Однак поступово до участі у господарській справі почали залучатися фізичні особи. Спочатку такі особи залучалися лише в якості третіх осіб без самостійних вимог на предмет спору, потім фізичні особи отримали змогу брати участь у справі про банкрутство в якості кредитора, пізніше фізичні особи отримали можливість бути позивачами у корпоративних спорах. Насамкінець, із прийняттям нової редакції ГПК України суб'єктна юрисдикція у господарських справах втратила будь-який зміст, і нині існує лише предметна юрисдикція, тобто приналежність спору до підвідомчості господарського суду визначає виключно зміст спірних правовідносин.

Наведені обставини свідчать про актуальність обраної теми дослідження, що в умовах законодавчих змін дозволить визначити юрисдикцію господарського суду першої інстанції.

Окремі аспекти розгляду господарських справ у суді першої інстанції були предметом досліджень таких науковців, як О.А. Беяневич, А.Г. Бобкова, А.А. Бутирський, Н.В. Іванюта, Л.М. Ніколенко, О.П. Подцерковний, В.В. Рєзнікова, Т.В. Степанова, В.С. Щербина та ін. Однак в умовах законодавчих змін актуальним залишається дослідження юрисдикції господарського суду першої інстанції.

Насамперед варто зауважити, що єдиного визначення юрисдикції та її видів не існує. Так, Ю.К. Осипов писав, що термін «юрисдикція» вживається у декількох значеннях. По-перше, під юрисдикцією розуміють діяльність із вирішення спорів про право та інших юридичних справ, правосуддя, судочинство. По-друге, під юрисдикцією також розуміють повноваження (право) на здійснення вказаної діяльності. По-третє, під юрисдикцією інколи розуміють орган, наділений повноваженням вирішувати справи про суб'єктивні права¹. У свою чергу, А.П. Задорожна у своїй дисертації «Підсудність у цивільному процесі України» виокремлює чотири напрями розуміння поняття «юрисдикція» залежно від того крізь призму якого відомого правового явища розкривається природа юрисдикції: а) компетенційний напрям, в якому сутність юрисдикції пояснюють, виходячи із розуміння такого поняття, як «компетенція»; б) діяльнісний напрям, який сутність юрисдикції розкриває через діяльність юрисдикційних органів; в) правосуб'єктний напрям, де юрисдикція розкривається через такі поняття, як «процесуальна правосуб'єктність» або «процесуальна правоздатність юрисдикційного органу»; г) функціональний напрям, де сутність юрисдикції розкривають через її призначення². Ю.В. Аносова виділяє персональну, територіальну і темпоральну юрисдикцію Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії³. Р.С. Козюренко вказує, що юрисдикція — це одне з основних понять формування судових систем та організації судової діяльності, що розуміється як спеціалізація⁴.

Як видно з латинського походження самого слова *jurisdiction* — юридична правомочність (*legal power*), і обов'язково — легітимна правомочність (*legitimate power*). Отже, для цілей даного дослідження пропонується визначати юрисдикцію як компетенцію суду вирішувати спори.

Щодо видів юрисдикції, то необхідно виділити: суб'єктну юрисдикцію, яка визначає сторін спору; предметну юрисдикцію, яка вказує на характер спірних правовідносин; інстанційну юрисдикцію, яка визначає суд якого рівня буде вирішувати спір. Слід зауважити, що суб'єктна та предметна юрисдикції є загальними для всіх господарських судів, а інстанційна юрисдикція має свої особливості щодо господарських судів першої інстанції.

Суб'єктна юрисдикція визначена у ч. 2-3 ст. 4 ГПК України, які передбачають, що юридичні особи та фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. До господарського суду в справах, віднесених законом до його юрисдикції, мають право звертатися також особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Зміст предметної юрисдикції визначається у ч. 1 ст. 20 ГПК України, яка визначає, що господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема: справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні й виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці; справи у спорах щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду; справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; справи у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, в тому числі у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вишого суду з

питань інтелектуальної власності; справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України тощо.

Інстанційна юрисдикція суду першої інстанції передбачає, що усі справи, що підлягають вирішенню в порядку господарського судочинства, розглядаються місцевими господарськими судами як судами першої інстанції, крім справ, визначених частинами другою та третьою цієї статті (ч. 1 ст. 24 ГПК України). Із юрисдикції суду першої інстанції вилучено: справи щодо оскарження рішень третейських судів, про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів, які розглядаються апеляційними господарськими судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом; справи, підвідомчі Вищому суду з питань інтелектуальної власності у спорах, визначених ч. 2 ст. 20 ГПК України.

ГПК України оперує таким поняттям, як «територіальна юрисдикція» (підсудність) (парагр. 3 гл. 2 ГПК України), яка передбачає утворення округів, у межах яких здійснюють правосуддя місцеві та апеляційні суди. Із змісту ГПК України вбачається, що законодавець ототожнив поняття юрисдикції (територіальної) та підсудності, що не є правильним через різний зміст цих понять.

Найбільш чітко різницю між даними поняттями наведено у постанові Пленуму Вишого господарського суду України № 10 від 24.10.2011 р., який у п. 1 вказав, що підвідомчість – це визначена законом сукупність повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції, а підсудність визначається колом справ у спорах, вирішення яких віднесено до підвідомчості певного господарського суду⁵. Отже, «юрис-

дикція» є ширшим поняттям і визначає коло справ, які можуть розглядати господарські суди, а «підвідомчість», як більш вузьке поняття, визначає, який суд із системи господарських судів повинен розглядати справу.

Водночас, враховуючи законодавчу термінологію, до традиційних видів юрисдикції слід додати територіальну юрисдикцію. Згадану юрисдикцію (підвідомчість) можна поділити на три види:

1) загальна, за якою позов пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідача;

2) альтернативна, відповідно до якої право вибору між господарськими судами, яким підсудна справа, належить позивачу (позови у спорах за участю кількох відповідачів можуть пред'являтися до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання одного з відповідачів, позови у спорах, що виникають із діяльності філії або представництва юридичної особи, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням, позови до стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса, можуть пред'являтися також за місцем його виконання тощо);

3) виключна, коли господарський спір вирішується конкретним судом (спори, що виникають з приводу нерухомого майна, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або основної його частини, спори про права на морські й повітряні судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти вирішуються господарським судом за місцем їх державної реєстрації, спори, у яких відповідачем є Кабінет Міністрів України, міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради або обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, а також справи, матеріали яких містять державну таємницю, розглядаються місцевим господарським судом, юрисдикція якого поширюється на місто Київ тощо).

Для розмежування юрисдикції між судовими спеціалізаціями вирішального значення набуває предметний критерій.

Характерним є висновок Великої Палати Верховного Суду, яка у постанові від 13.02.2019 р. вказала наступне. Справою адміністративної юрисдикції є переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (стаття 3 КАС у зазначеній редакції).

Згідно з правилами визначення юрисдикції адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ за статтею 17 КАС (у редакції на час розгляду справи апеляційним судом) юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень.

Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є характер спору. Публічно-правовим спором, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спір між учасниками публічно-правових відносин, що стосується саме цих відносин.

Приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового особистого інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням або загрозою порушення, як правило, майнового приватного права чи інтересу, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, або такий, що йому не суперечить. Спір є приватноправовим навіть у тому випадку, якщо до порушення приватного права чи інтересу призвели управлінські дії суб'єктів владних повноважень⁶.

Таким чином, доходимо наступних висновків. До видів юрисдикції слід віднести: суб'єктну юрисдикцію, яка визначає сторін спору; предметну юрисдикцію, яка вказує на характер спірних правовідносин; інстанційну юрисдикцію, що визначає, суд якого рівня вирішуватиме спір; територіальну юрисдикцію, яка передбачає утворення округів, у межах яких здійснюють пра-

восуддя місцеві та апеляційні суди. Територіальну юрисдикцію можна поділити на три види: 1) загальну, за якою позов пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідача; 2) альтернативну, відповідно до якої право вибору між господарськими судами, яким підсудна справа, належить позивачу 3) виключну, коли господарський спір вирішується конкретним судом. Для розмежування юрисдикції між судовими спеціалізаціями вирішального значення набуває предметний критерій.

1. Осипов Ю. К. Подведомственность юридических дел: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Свердловск, 1974. С. 8. 2. Задорожна А. П. Підсудність у цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. С. 31. 3. Аносова Ю. В. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2018. С. 3. 4. Козюренко Р. С. Діяльність судів загальної юрисдикції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2018. С. 9. 5. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам: Постанова Пленуму Вишого господарського суду України № 10 від 24.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11>. 6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.02.2019 р. у справі № 820/381/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80224284> (дата звернення: 15.10.2019).

References

1. Osypov Yu. K. Podvedomstvennost yurydycheskykh del: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03. Sverdlovsk, 1974. S. 8. 2. Zadorozhna A. P. Pidsudnist u tsyvilnomu protsesi Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv, 2018. S. 31. 3. Anosova Yu. V. Yurydyktsiia mizhnarodnykh sudovykh orhaniv shchodo zlochyynu henotsydu: dys. ... kand. yuryd. nau : 12.00.11. Kyiv, 2018. S. 3. 4. Koziurenko R. S. Diialnist sudiv zahalnoi yurydyktsiії shchodo rozghliadu sprav pro administrativni pravoporushennia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Lviv, 2018. S. 9. 5. Pro deiki pytannia pidvidomchosti i pidsudnosti sprav hospodarskym sudam: Postanova Plenumu Vysshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy № 10 vid 24.10.2011 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11> (data zvernennia: 15.10.2019). 6. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 13.02.2019 r. u spravi № 820/381/16. *Yedyni derjavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80224284> (data zvernennia: 15.10.2019).

Maslovskiy Serhii. Jurisdiction of the economic court of first instance

The adoption of the new version of the Commercial Procedure Code of Ukraine has significantly broadened the range of disputes to be resolved by commercial courts in general and the courts of first instance in particular.

Business courts, as well as their predecessors – arbitration courts, were characterized by subjective jurisdiction, that is, only legal entities or natural persons – entrepreneurs could be participants in a commercial case. However, gradually, individuals began to get involved in the business. Initially, such persons were involved only as third parties without independent claims for the subject of the dispute, then individuals were able to participate in the bankruptcy case as a creditor, and later individuals were able to be litigants in corporate disputes. Finally, with the adoption of the new wording of the Civil Procedure Code of Ukraine, the subjective jurisdiction in economic matters has lost all meaning and, to date, there is only substantive jurisdiction, that is, the ownership of the dispute under the jurisdiction of the economic court determines exclusively the content of the disputed legal relations.

The above circumstances testify to the relevance of the chosen topic of the study, which in the conditions of legislative changes will allow to determine the jurisdiction of the economic court of first instance.

For the purposes of this study, it is proposed to determine jurisdiction as the jurisdiction of a court to resolve disputes.

With regard to the types of jurisdiction, it is necessary to distinguish: subjective jurisdiction that determines the parties to the dispute; substantive jurisdiction indicating the nature of the disputed legal relationship; jurisdiction, which determines the court at what level the dispute will be resolved. It should be noted that the subject and jurisdiction jurisdictions are common to all commercial courts, and the instance jurisdiction has its own peculiarities with respect to the first instance commercial courts.

The author concludes that the types of jurisdiction include: subjective jurisdiction that determines the parties to the dispute; substantive jurisdiction indicating the nature of the disputed legal relationship; the jurisdiction of the court which determines which court will decide the dispute; territorial jurisdiction, which provides for the formation of districts within which the local and appellate courts administer justice. Territorial jurisdiction can be divided into three types: 1) the general, in which the claim is brought in the economic court at the location or place of residence of the defendant; 2) an alternative, according to which the right of choice between the commercial courts to which the case is vested belongs to the plaintiff; 3) exceptional, when the economic dispute is resolved by a specific court. To distinguish jurisdiction between judicial specializations, a substantive criterion becomes crucial.

Key words: economic litigation, economic process, jurisdiction, economic court, court of first instance.